

Etenim determinatio mediourum ad finem necessariorum nequit singulis civibus relinquere, quin unitas socialis destruat: diversitas enim intellectuum, voluntatum inconstantia et cupiditatum aestus ad media disparata, inter se pugnantia, duceret, et ideo non amplius haberetur hæc unio intellectuum, voluntatum et virium, quæ est societati perfecta necessaria.

Ergo necessaria est potestas aliqua, quæ jus habeat designandi media, atque omnes ad eadem adhibenda obligandi, seu potestas legislativa. Nunc quo circulo possit potestas legifera civilis exerceri, querendum est:

274. — *Thesis. Potestas legifera civilis nequit media mere interna, neque etiam externa, quæ ad ordinem superiorem pertinerent, præscribere.*

Nota. Hic non affirmamus leges civiles conscientiam ipsam indirecte non adstringere, quod falsissimum foret, quia auctoritas civilis est a Deo; sed agitur de materia legis, et queritur utrum lex civilis possit præscribere actus mere internos.

Probatum 1^a pars. 1° Actio legislativa potestatis civilis mere humana est; atque actus interni humanam aciem prorsus effugiunt, ac proinde potestati legifera mere humane subijci nequeunt.

2° Media debent esse ad finem proportionata, ideoque leges quæ media determinant, debent fini sociali respondere; atque actus societatis civilis est ordo exterior et sensibilis, quem actus mere interni nullatenus procurare possunt, quique proinde ad finem sociale manifestum non sunt necessarii. Ergo potestas legifera civilis, quæ media mere interna præscriberet, aliquid nefarii in suis subditis faceret, quippe cum sit prescriptio onerosa plane inutilis.

Aliis verbis, fundamentum potestatis quam pro sua natura societas habet exigendi aliquid a suis, sicutum est in necessario nexu cum ipsius societatis fine: atque actus mere interni nullatenus relationem habent cum fine sociali. Ergo extra ambitum potestatis civilis reponuntur.

Probatum 2^a pars. Lex est propositio alicujus mediis positivi vel negativi obligatorio modo, et ad rationis, inde et ordinis, normam facta. Atque ordini et rationi

repugnat ut ea quæ ad superiorem ordinem pertinent, quisque inferior determinet: id enim importat ordinis superioris perturbationem, ac proinde ordo superior tunc fieret obnoxius ordini inferiori, quod manifestum involvit absurditatem. Ergo potestas legifera civilis neque media externa præscribere potest quæ ad ordinem superiorem natura sua pertinerent.

275. — *Corollarium.* Ergo potestas civilis immisceere se nequit iis quæ relationes respiciunt hominis ad Deum, quæque proinde sunt potestatis religiosæ: finis potestatis civilis *proprie et directe* est politica felicitas communitatis, itaque illa potestas ad res spirituales non extenditur. Potest tamen et debet auctoritas civilis in principibus fidelibus ita exerceri ut ejus usus dirigatur ab auditorum bonum, etiam *spirituale et æternum*, quod fieri potest dupliciter: 1° *negative*, seu per circumspersionem nihil statuendi quod sit contrarium fini supernaturali: et hæc ordinatio negativa est de præcepto; 2° *positive*, et hæc positiva directio est tantum de consilio etiam in principibus christianis et catholicis, nisi necessitas vel præceptum speciale hanc ordinationem postulet.

276. — *De potestatis legiferae et legum dotibus.* Ditioni potestatis civilis subduntur ea quæ externa sunt et civium relationes inter se intuitu finis communis asequendi respiciunt; imo et penis sancire qui eadem potestas præceptiones juris naturalis et divini positivi. Hæc potestas, dum in suorum limitum naturalium ambitu spatium, debet etiam ita constitui ut præ se ferat quasdam notas necessarias, nempe *solertiam, æquabilitatem et honestatem.*

1° Sine solertia non enucleate dispiceret finem socialem, ideoque viam illic ducentem multitudini ostendere non valeret: id importat quasdam cognitiones sunt speculativas, puta boni et ordinis socialis in genere, mediourum ad hunc finem idoneorum, juris sive naturalis sive divini positivi, quod non offendat, cavere debet potestas publica, etc.; tum practicas, scilicet hujusce societatis, quam moderari debet, ejus elementorum, etc. 2° Sed non sufficit recta cognitio bonitatis legum ferendarum; requiritur enim ut hæc cognitio sine ulla deflexione exterius

traducatur : quod importat 1° sinceram voluntatem leges illas ferendi, seu æquabilitatem; 2° ut nihil immutet, restringat aut deturpet illam cognitionem et volitionem : hinc probitas.

Potestas constituens tali organismo ornare debet potestatem legislativam in concreto spectatam, ut hæc natura sua recte semper cognoscat, recte velit, recte operetur. Talis ergo esse debet structura hujus potestatis, ut non nisi per homines scientia et virtute ornatos ex toto vel ex parte exercetur.

277. — *Ad dotes*, quibus potestatis legiferæ effectus seu leges ornari debent, quod attinet, ille proficiuntur ex dotibus ipsius legislatoris :

1° Debent esse *justæ et honestæ* : quod est intrinsece malum eo ipso prohibetur a lege naturali, ac proinde a Deo, ut est auctor hujusce legis : quod jus divinum positivum lædit, nequit habere valorem ad obligandum, quia homines obligari nequeunt simul ad agendum et non agendum aliquid. Itaque lex humana quæ esset injusta et inhonesta, non esset lex.

2° Lex debet ferri *propter bonum commune* : leges enim communitati imponuntur, ideoque propter bonum communitatis ferri debent, uti superius (111) ostendimus. Alias lex quæ in bonum commune non ordinaretur, careret fine sufficienti, ac proinde esset actus irrationalis.

3° Debent esse *universales*, seu ejusmodi ut omnes æque ligent sine personarum acceptione, modo tamen non adsit jus firmius quod nonnullos exjungere persuadeat : lex enim fertur pro ipsa communitate, ac proinde ad singulares personas ordinem dicit, ut sunt partes communitatis. Inde est quod lex, juxta plures, ipsum legislatorem, saltem ex aliqua ratione æquitas, licet non ex stricta obligatione, ligaret, quando ipse ut privata persona consideratur, et in conditionibus a lege intentis forsitan reperitur.

4° Debent esse *perpetuæ*, non tamen in hoc sensu quod revocari nequeant, sed quod morale perpetuitatem habeant, seu stabilitatem : semel lata, semper durat donec vel revocetur, vel materia ejus aut causa ita mutetur, ut justa esse desinat. Lex fertur pro communitate,

quæ de se perpetua est, et propter bonum commune, quod etiam est stabile.

5° Denique leges debent *promulgari*, ita ut earum notitia ad omnes moraliter pervenire possit. Cum lex feratur pro aliqua communitate, est veluti vox publica legislatoris per se vel per alium suas voluntates renuntiantis. Certus tamen modus illius publicæ manifestationis non est ex natura rei assignatus, sed ab ipsomet legislatore præscribendus est, quia non potest aliunde determinari.

Modus erit sufficiens si legis notitiam diffundere ad omnes *moraliter* possit, præsertim si legislator nequeat omnes *physice* attingere per hanc promulgationem.

Prima legis in publicum propositio *authentica* esse debet, nempe tali modo facta, ut in dubium revocari non possit eam ab illo prodixisse, qui societatis potestas residet. Sed non requiritur ut legis *propagatio* sit authentica, nempe ut modo authentico ad cognitionem omnium et singulorum deveniat, nam ex parte subditorum vera existit obligatio leges cognoscendi ac seiscitandi.

6° Ut lex civilis vim obtineat non requiritur *acceptatio populi* nisi saltem fundamentalis constitutio id expresse poscat. Hæc assertio est corollarium manifestum ex superius dictis de origine suprema potestatis; id inficiari unice possunt fautores contractus sociali.

III. De potestate executive.

278. — Ut societas finem suum attingat, non sufficit potestas legislativa; nam finis non nisi per actiones obtinetur : porro inter aliquam præscriptionem generalem abstractamque, qualis est lex, et operationes individuas et concretas, nullus datur nexus intrinsecus, nullumque vinculum physicum : inter utramque intercedit libertas humana, quæ physice potestati legislatorum obedientiam denegare, et ejus magisterium speculativum a se pellere. Itaque, si suprema auctoritas potestate exequendi, et quidem vi adhibita, orbaretur, societas ipsa esset mutans.

Debet igitur potestas suprema efficaciter attingere in ordine concreto id omne quod ad bonum ordinis civilis spectat, ac proinde *personas et res*. Jam vero ut hanc

efficaciam nanciscatur, vi morali quæ in voluntates dominatur, et vi physica quæ in corpora et bona operatur, perfirui debet. — Vis illa moralis quæ est jus, appellatur *potestas judiciaria*; vis physica in corpora et bona, dicitur *potestas coactiva*; prout speciatim bona regit non quidem coacte sed pacifice, est *potestas administrativa*, et prout personas moderatur, dicitur *gubernium*, quod non raro in sensu latissimo sumitur pro complexu omnium potestatum regendi rempublicam. Itaque gubernium respicit personas; administratio, res; potestas judiciaria est jus individuis applicatum; potestas coactiva respicit factum juri respondens vi physica obtinendum.

279. — 1° *Potestas judiciaria* efficere debet ut media proposita applicentur juxta eum modum ac sensum quo per potestatem legislativam sunt proposita. Duo ergo habet munia: nempe legum interpretationem et applicationem, et exinde lites definire debet ad normam legum constabilarum.

Exercetur hæc potestas per iudicium, quod definitur *legitima controversia quæ inter actorem et reum agitur, quæque per iudicem cognoscitur, discutitur et definitur*. Ad iudicium ergo tres principales requiruntur personæ: *iudex, reus*, seu ille qui juris læsi insimulatur, et *actor*, nempe is qui jus læsum redintegrare possit, qui tamen aliquando, seu in causis criminalibus, est ipse iudex. Crimina enim ipsi ordini civili perturbationem inferunt, ac proinde eorum inquisitio, non minus ac castigatio, ad auctoritatem huius ordini servando advigilem spectare debet. — In iudicio sic sumpto ipsa controversia *litis* nomen accipit; *causa* est jus ipsum controversum; si illud jus in iudicio non deferretur, dicitur *questio*. Per *instantiam* intelligitur litis motus exercitatio intra certum tempus absolvenda. Plures sunt generatim instantiæ, quia bono societatis expedit ut læsus possit in integrum restitui, quod quandoque non nisi per plures instantias obtineri potest; iudices enim sunt fallibiles.

Ordo iudiciarius est vel *naturalis* vel *civilis*: naturalis consistit in cognitione causæ, sique omnibus quæ ad hanc cognitionem sunt necessaria, et in sententia ejusque executione; civilis ordo in formalitatibus a lege positiva

præscriptis consistit. Cognitio causæ, quam ordo naturalis postulat, sita est 1° in petitione actoris, 2° in citatione et exceptione rei quoad jus aut factum, 3° in probationibus earumque refutationibus, quoad res patitur: nemo enim debet condemnari, nisi se defendendi copiam habuerit.

Judicium civile dividi solet 1° ex diversitate materiæ in *petitorium* et *possessorium*, prout agitur de proprietate vel possessione.

2° Ratione finis, in *civile* et *criminale*, prout versatur vel in iuribus civium quæ inter se collidi forte viderentur, definiendis, vel in delictis et criminibus dijudicandis et conveniente pena puniendis. Criminale est actum vel *civilitèr*, si is qui litem movet, suam propriam utilitatem et securitatem querit, vel *criminalitèr*, si ad vindictam publicam delicti tendat.

280. — Potestas judiciaria tali instructa esse debet organismo ut 1° ad eam facilis aditus pateat, 2° ut periculum erroris tum juris tum facti magis removeatur, 3° ut brevissimo tempore lis finiatur, 4° denique ut minimum damnum parti quæ succumbit, inferatur: hæc ultima conditio etiam in criminalibus generaliter loquendo, reperiri debet. Justitia vindicativa utique debet læsum ordinem restaurare, atque damnum et dolorem ob actionem turpem rependere: sed defensio ordinis publici et vindicta publica per penas mites obtineri potest.

Hic animadvertendum est effectum penarum triplicem esse debere: læsi ordinis restorationem, nocentis emendationem, exemplum pro omnibus. Itaque penæ esse debent *reparatrices*, *medicinales* seu *emendatrices* et *exemplares*. Has conditiones evidenter postulat bonum societatis.

281. — 2° *De potestate coactiva*. Potestas judiciaria, non secus ac legislativa, est *mere directiva*, cum hæc discrimine quod individua ipsa et bona singillatim regat; vim moralem utique adhibet, et ignorantiam legis pellit; sed hæc vis malitiam cohibere nequit. Ejus ergo iudicia exsequitur potestas coactiva, quæ contumaces, vi externa adhibita, coeret, et exinde efficaciam dat potestati legiferæ et judiciariæ.

Hinc potestati coactivæ naturale fundamentum est necessitas tutelæ ordinis socialis, ne finis consecutio impe-

diatur. Itaque exercetur 1° in omnes qui opere et malis exemplis ordinem sociale turbant, etiam id vitio naturæ tantum fiat, ut accidit in dementibus; 2° in illos homines de quibus certitudine quadam morali iudicari potest eos sociale ordinem turbaturos esse.

Medium quod adhibet ad conservationem ordinis est pena. Pena est malum passionis aut privationis, delicti causa, etiam in invitos auctoritate publica inflictum, ut omnes a perturbando ordine sociali deterreantur. Debet ergo mensurari a necessitate finis, ac proinde talis esse, quæ ad finem certo ducat.

282. — 3° In administratione et gubernio reipublicæ, supremus imperans veram realeque societatis perfectionem intendere debet. Porro sicut in homine duo principia interna reperiuntur, nempe ratio et sensibilitas, quibus homo movetur, ita etiam in societate, duplex motor seu instigator, nempe ratio seu bona ordinis moralis, et sensibilitas, seu bona ordinis materialis, inveniuntur. Quando appetitus bonorum materialium, seu sensibilitas, prævalet, societas, non secus ac individuus homo, est corrupta; si bonis ordinis moralis magis propendet, erit honesta, seu morum emendatorum.

Quibus de causis gubernium debet, quoad potest, studium honorum moralium promovere, seu societatem a sensibilitate ad rationem sensum attollere, etiam motivis sensibilibus adhibitis, intuitu finis superioris. Administrari ergo qui bonis materialibus procurandis unice addicti sunt, empirice gubernant; qui e contra ordini morali promovendo incumbunt, recte et ad normam honestatis ac rationis populam regunt.

IV. De variis functionibus politicis ad invicem et de diversis formis regiminis.

283. — Multi legiste, post Montesquieu, separationem functionum politicæ potestatis magno verborum strepitu poscunt, ut conditionem necessariam ad tyrannidem vitandam. Sed hic distinctio uti oportet inter ipsum jus seu potestatem et exercitium juris ac potestatis, firmo remanente principio quod in regimine monarchico potestas legislativa soli regi conveniat.

1° Quoad exercitium, illæ functiones diversa subjecta exigunt: nam generatim diversæ operationes diversa instrumenta requirunt, quibus exerceantur. Præterea dotes ad diversa hæc munia gerenda, in eodem subjecto difficillime cumulantur. Ergo commodius est ut diversæ functiones per diversa subjecta exerceantur, seu ut diversi homines ad diversas functiones politicas deputentur.

2° Jus supremum ex quo functiones illæ dimanant, unitatem subjecti postulat, secus unitas socialis, saltem realis et concreta, destrueretur. Unitatis enim in concreto spectata fons et principium est auctoritas (237); atqui auctoritas per se et concrete una non esset, si subjectum unum non informaret, siquidem non est concreta nisi in subjecto. Quibus de causis illud natura consequitur ut jus gubernandi penes aliquod subjectum resideat, quod physice vel moraliter sit unum: quod funditus evertit hypothesis predictorum legistarum qui non modo volunt ut diversæ persone deputentur ad diversa officia, sed etiam ut functiones politice, puta potestas legislativa et potestas executiva sint jura diversa, suprema et independentia in diversis subjectis. Inde politici recentiores tribuunt in regimine monarchico potestatem legislativam populo et executivam regi, contra principium: *Ad illum pertinet condere legem, ad quem pertinet ordinare ad bonum commune*. In doctrina politicorum nostræ ætatis sequeretur vel quod rex nequeat ordinare ad bonum commune, vel quod lex non sit amplius ordinatio rationis ad bonum commune.

3° Hæc separatio esset utique medium efficax ad aliquem tyrannum evertendum, et ad consilia que contra societatem nefande molirentur, cōhibenda, aut saltem eis moram objiciendam, si obtineri posset; sed de se est medium subversionis, quod præsertim valet ad principem cordatum et boni publici amatorem in justitiæ et bonorum moralium prosecutione perpetuo in suis viis irrendendum.

284. — Potestas, quæ in se spectata est complexus jurium quæ cuilibet societati perfecta pro ejus natura competunt, in subjecto aliquo residet.

Illud subjectum esse potest vel persona physica, seu homo individuus, vel persona moralis, seu cœtus plurium

qui in unum conveniant. Porro ex hac diversitate subjecti supremæ auctoritatis, oriuntur diversæ formæ regiminis, quæ proinde, respectu ipsius potestatis, sunt hujus complexus iurium, sunt aliquid accidentale : huic potestati nihil additur, nihil demitur per numerum majorem aut minorem hominum qui illam possident.

Præterea etiam respectu finis socialis, generatim loquendo, bonitas gubernii non absolute pendet e forma regiminis, quia hæc forma instrumentum est, cuius bonitas vel malitia manat ex honestate utentium. Ergo hæc diversitas formarum est aliquid accidentale : itaque, licet ipsa potestas politica sit a Deo, tamen ejus determinatio ad certum modum regiminis est ex arbitrio humano.

Disceptatio ergo de variis formis gubernii logice venit post explorationem supremæ potestatis in se et absolute spectatæ.

285. — Plato (1) et Aristoteles (2) jam docebant tres esse formas simplices rectæ gubernationis, nempe *monarchiam, aristocratiam et democratiam*. Si enim multitudo gubernanda est, fieri non potest quin uno aut altero ex hisce tribus modis gubernetur : aut unus præficitur, et tunc monarchia erit; aut aliqui de multis, quo casu habebitur aristocratia; aut denique omnes omnino, et tunc regimen est democraticum.

Sed istæ formæ possunt inter se quasi permisceri, ex qua permixtione oriuntur formæ mixtæ, quæ proinde ex simplicium, aut omnium, aut duarum, junctione resultant; sic hodiernus *parlamentarismus*, ut aiunt, quo quidam conventus seu senatus a populo electus supremam obtinet potestatem, ita tamen ut apud se retineat et per se exerceat tantum legislativam potestatem, delegata uni vel pluribus potestate executivâ, non est aliud quam quadam forma aristocratia. Hæc forma nullo modo conciliari potest cum monarchia, siquidem tota supremâ potestas est in senatu (assemblée, parlement), et ipsa potestas executivâ quæ sola remanet penes regem, subjicitur huic senatui, qui suis suffragiis approbat vel improbat

(1) In Polit. 7.

(2) L. iii, Polit. c. 5.

actus prædictæ potestatis, quæ parero debet. officium resignare debent illi regis ministri qui in modo gubernandi vituperatione senatus solemniter reprehenduntur. Inde rex modo subordinato tantum posset suam auctoritatem exercere, et ideo non esset supremus imperans.

286. — THESIS I. *Absolute consideratione, ex formis simplicibus præstantissima est monarchia pura; tamen, propter humanæ naturæ corruptionem, aliquando utilius est regimen ex omnibus tribus formis temperatum.*

Probatur 1^a pars. Illa forma regendæ multitudinis est melior quæ 1° commodius et facilius propositum finem assouquit, atque 2° potentioiorem et fortioiorem rempublicam facit.

Atqui id competit potissimum monarchiæ : etenim 1° finis gubernationis est civium conjunctio et pax, seu unitas intellectuum, voluntatum et virium; sed in monarchia unitas firmiter vi regiminis obtinetur.

2° Major conjunctio virium fortioiorem rempublicam facit; sed conjunctionem firmiorem præstat natura sua monarchia. Itaque absolute consideratione monarchia pura cæteris omnibus formis antecellit.

Id confirmatur 1° ex gubernatione et providentiâ totius universi, quam oportet esse optimam, porro hæc gubernatio est monarchica; 2° exemplo Christi in institutione Ecclesiæ, cujus regimen est monarchia.

Probatur 2^a pars. Eo utilior est forma quæ subditis gratior fit et abusu pericula magis remouentur; sed monarchia, aristocratia et democratia admixta, generatim est gratior, quippe cum omnes illud genus regiminis magis ament eajus participes esse possunt; deinde in temporibus corruptionis populorum et principum magis remouet abusu pericula, quia consilio plurium utitur et quibusdam limitibus ratione ejuisdam veluti conflictus inter diversos potestatis ministros, coæretur (1).

287. — *Scholium.* Monarchia contrarium vitium est tyrannis; aristocratia, oligarchia, quæ est factio paucorum; democratia non raro in seditiones et perturba-

(1) Bellarm. de Rom. Pont. l. 1, ch. 1-4.

tiones politicas degenerat : verum democratia pura non est nisi forma mere theoretica.

288. — THESIS II. *Pro determinato populo forma illa est preferenda quæ præ ceteris aptatur consuetudinibus et indoli hujusce populi.*

Nota. Id unanimes consensu docent omnes auctores, aliis in rebus inter se alioquin discrepantes.

Probatur 1° Ex ipsa experientia ostendente diversas gentes sponte natura illas formas appetere suæ indoli magis respondententes.

2° Ratio agendi quæ uni homini convenit, illumque adduceret ad pleniorum perfectionem, si aliis imponeretur, eisdem nocere posset illosque deprimeret : homines enim diversi diversa ratione ducuntur, diversis motivis particularibus ad agendum moventur, diversis adminiculis fulciuntur. Itaque non eodem modo reguntur tum seorsim sumpti, tum in societate coadunati. Ergo forma gubernii aptior illa est quæ cum indole talis gentis magis congruit.

289. — *Scholium.* Forma regiminis quæ apud populos legitimitate gaudet et in subiecto certo residet, est pro illis aptior, quia paci et stabilitati ordinis magis consultat : obedientia enim non ad incertum terminum, ac proinde diversum pro diversis subditis, sese fert, quando subiectum in quo jus imperandi residet, est certum. Tunc nullum exurgere potest honestum desiderium novæ formæ regiminis, cum forma existens pro se jus habeat, nullaque inquisitio subiecti particularis institui potest, cum subiectum non sit incertum.

CAPUT II

DE SOCIETATE RELIGIOSA.

In hoc capite agemus 1° de societate religiosa in se spectata; 2° de suprema potestate ecclesiastica.

ARTICULUS I.

De societate religiosa in se spectata.

290. — Societas religiosa, seu Ecclesia, potest considerari 1° quoad suum *statum internum*, nempe quoad internam structuram quam a suo fundatore accepit, 2° quoad *statum externum*, scilicet quoad necessarias relationes quas habet cum aliis societatibus. Equidem istæ relationes externæ ad conceptum alienjuss societatis natura sua universalis pertinent, quæ in sua materiali diffusionem omnes gentes omniaque regna ac singulos homines complectitur, aut complecti debet. Inde fit ut subiectum Ecclesiæ identicum sit cum subiecto aliarum societatium : ergo vi illius identitatis subiecti seu subditorum necessarias habet relationes cum diversis societatibus. Ecclesia igitur non potest in concreto considerari quin oculis affluat ejus status externus, neque dilucido cognosci quin hic duplex status expendatur.

§ I. De statu interno Ecclesiæ.

291. — Licet Ecclesia sit ordinis supernaturalis, tamen homo natura sua ad hanc societatem aliquo modo ordinatur : cum enim anima humana sit immortalis et bona alterius vite, nempe suum finem ultimum, sponte naturæ appetat, qui limites et facultates societatis civilis longè prætergreditur, necesse est ut homo media et auxilia idonea inquirat assequendi suum finem ultimum, nempe Deum ipsum : sed societas quæ hæc media et auxilia suppeditat, religiosa appellatur, quia ejus objectum est religio (148), et est ipsa Christi Ecclesia.

Si religio esset mero naturalis, societas ipsa naturalis foret ; si autem religio, quæ a Deo ipso proponitur ut unicum medium salutis, est supernaturalis, ipsa societas reli-

giosa erit supernaturalis. Supponimus hic ex theologia constare religionem christianam esse divinitus revelatam et unicum medium salutis, et Christum, filium Dei unigenitum, suam Ecclesiam ordinasse. Ex hoc facto exorditur ad conceptum societatis religiosa philosophice evolvendum. Considerabimus in præsentî paragrapho essentialiam Ecclesiæ et elementa quibus constat.

202. — THESIS I. *Societas religiosa est homini præ civili necessaria.*

Probatur 1° Ex superius dictis de necessitate revelationis, etiam quoad ea que spectant legis naturalis cognitionem, liquet omnes homines illius notitia indigere; porro revelatio hominibus non communicatur nisi per societatem religiosam, que officium habet ducendi omnes homines ad salutem æternam. Ergo hæc societas est homini præ civili necessaria.

2° Homo eo magis indiget auxilio aliorum quo bonum quod appetit, est nobilius et ulterius; atqui bonum quod constituit finem societatis religiose est bono communi, quod prosequitur societas civilis, ulterius et longo nobilior: est enim felicitas æterna. Ergo...

3° Si speciali modo attendamus quod finis ultimus hominis sit supernaturalis, et media ad ipsum ordinata solum Ecclesiæ propria, sole clarius constabit hominem absolute indigere auxilio Ecclesiæ. Ad societatem civilem non est homini absolute necessaria. Ergo...

203. — THESIS II. *Ecclesia est societas visibilis et perfecta.*

Probatur 1^a pars. 1° Si Ecclesia non esset societas externa et visibilis, profecto nec societas realis et humana foret: homines enim non sunt puri spiritus, qui sine ullis signis sensibilibus, consociari possent seu inter se communicationes mutuas habere. Itaque si in societatem aliquam conveniunt, necesse est ut hæc societas sit externa et visibilis, media sensibilis adhibeat, etc. Atqui Ecclesia est societas realis, ut constat 1° ex facto, 2° ex positiva Christi institutione, qui illi formam determinatam dedit, 3° ex absoluta ejus necessitate pro omnibus et singulis

hominibus. Est societas humana: agit enim de hominibus, et quidem in statu viæ, ac proinde constantibus corpore et animo. Ergo...

2° Cultus debet esse externus et publicus (144, 145); atqui cultus ad societatem religiosam pertinet. — Ergo et hæc ipsa societas externa et visibilis esse debet.

Probatur 2^a pars. Societas dicitur perfecta qua 1° positivo est in se definita et completa, ac proinde media ad suum finem obtinendum sufficientia in semetipsa habet, et 2° negative, non est membrum alterius societatis nec cum alia confusa: sub priori respectu considerata debet ergo sua media proprio ac originario jure possidere, ita ut eadem ab alia societate nullo modo recipiat. Atqui Ecclesia, quæ est societas natura sua suprema, et ad aliam quamcumque non ordinatur, media ad finem consequendum necessaria habere debet; si est suprema, ad aliam evidentem non refertur, seu non potest aliis subesse; si nullo modo ad aliam ordinatur, jure proprio et originario sua media possidet.

Sed Ecclesia est societas suprema, quia finis ejus est supremus, qui est adeptio vite æternæ, seu finis ultimus ipsius hominis, cui alii omnes fines ordinantur. Ergo societas ecclesiastica ad aliam non revocatur, ac proinde in semetipsa habet media ad suum finem consequendum necessaria.

204. — *Corollarium.* Ergo societas ecclesiastica jus habet possidendi bona temporalia. Nulla enim potest dari societas externa et visibilis quin ipsi competat jus stabile proprietatis: Bona enim temporalia Ecclesiæ necessaria sunt, tum 1° ad cultum publicum promovendum, tum 2° ad sustentationem ministrorum cultus, tum denique 3° ad opera charitatis et pietatis. Porro hæc tria ita cum missione propria Ecclesiæ coherent, ut sine stabili possessione bonorum temporalium, hæc societas non possit incolunter et pacifice subsistere.

205. — THESIS III. *Ecclesia est societas realiter distincta a societate civili, eaque longe excellentior.*

Probatur 1^a pars. 1° Id jam fuit ut corollarium ex superiori propositione; nam si Ecclesia est societas com-

pleta et perfecta, certo non erit pars alterius societatis.

2° Societates quarum fines sunt diversi et elementa diversa, profecto inter se differunt: cujuslibet enim societatis ratio inde dimanat ut homines, collatis viribus, quadam bona, ab omnibus legitime expetita, acquirant, que singuli seorsim sumpti consequi non valerent. Atqui bona que constituunt finem Ecclesie sunt diversa a bonis in quorum possessione reponitur finis societatis civilis; Ecclesia enim prosequitur bona æterna; finis societatis civilis temporali felicitate continetur.

3° Membra Ecclesie sunt homines per totum orbem diffusi, dum membra societatis civilis sunt homines determinate regionis. Ergo etiam ratione subditorum datur inter utramque societatem distinctio.

4° Media societatis civilis sunt mere naturalia, dum media, saltem essentialia, societatis religiose sunt supernaturalia. Ergo istæ societates certo inter se differunt.

Probat^{ur} 2^a pars. Societas illa est nobilior cujus finis est altior, media nobiliora, extensio major; atqui Ecclesia sub hoc triplici respectu societati civili præstat, ut constat ex dictis (288, etc.) Ergo Ecclesia est societas nobilior societate civili.

206. — *Scholium.* Ex dictis etiam elucet legitimas omnes societates duabus que maximæ sunt, contineri, Ecclesia ipsa et societate civili (1), nam bona que ab hominibus legitime expetuntur, esse non possunt nisi vel æterna vel temporalia.

207. — *De organica Ecclesie structura.* I. Fundamentalis Ecclesie constitutio venit a Christo, ac proinde est divina et immutabilis; est tota supernaturalis, ideoque finem habet supernaturalem, media supernaturalia, imo et principium internum, a quo veluti informatur, supernaturale. Qua de causa, dicunt Theologi, Ecclesiam ad instar individui physici constare anima et corpore, nempe parte invisibili, vivificante et informante, que est omnis operatio invisibilis et supernaturalis Dei ad extra intuitu sanctificationis hominum, — et parte visibili, externa et vivificante, id est, cœtu fidelium et mediis sensibilibus.

(1) P. Tarquini, jus eccl. publ. sec. 2^a, art. 2°.

Principia hæc supernaturalia, nempe virtutes theologice et dona Spiritus Sancti, cum omnibus gratis internis, una cum activitate naturali hominis, constituunt in singulis membris fontem adequatum operationum socialium, que proinde etiam *ratione principii subjectivi* toto cœlo differunt ab operationibus socialibus in ordine civili. Hæc duo elementa constituunt veluti essentiam physicam Ecclesie.

Inter animam et corpus Ecclesie datur *commercium*: anima corpus vivificat et corpus in animam quodam modo reagit, non secus ac in humano individuo. Inde exurgit activitas seu vita supernaturalis, tum interna, tum externa.

II. Ab ipsa essentia dimanant quedam proprietates essentialia, que sunt 1° *unitas*, quia Christus unicum fundavit societatem, que perdurare debet usque ad consummationem sæculi; 2° *sanctitas*, origo enim est sancta, finis sanctus, media sancta; 3° *catholicitas*, quia Ecclesia est una respectu totius generis humani, quod sanctificare debet; 4° denique *apostolicitas*, quia apostoli fuerint administri Christi in diffusionem Ecclesie. Sed istæ proprietates præter statum internum, quem habent, prout sunt veluti explicatio conceptus essentie Ecclesie, habent etiam statum phenomenicum, quo exteri^{us} verum Christi Ecclesiam patefaciunt. Dum sumuntur præ illo statu phenomenico dicuntur *notæ* Ecclesie, quia hæc Ecclesiam omnibus notam faciunt.

At Ecclesiam suam Christus ornavit quibusdam prærogativis, que in ordine ad conceptum essentie spectate, sunt veluti superadditæ: *notes* Ecclesie a theologis appellari solent, que sunt numero tres: *indefectibilitas* in existendo, *infallibilitas* in docendo, *auctoritas divina* in regendo.

III. Ecclesie, quoad corpus speeiatim spectate, duo sunt elementa: personæ et res sensibiles que etiam dicuntur media. Personæ in duplicem classem partiuntur: multitudo fidelium, nempe sociorum (qui in numero quo censentur, laici dicuntur) et sacer principatus, cujus membra clerici nuncupantur: sunt ii quibus cura finis proximi Ecclesie, nempe sanctificationis animarum sit demandata. Hæc sanctificatio ex Christi constitutione obtinetur per

sacramenta, accedente tamen *cooperatione* hominum per realem fidem et bonam vitam.

Inde media societatis ecclesiasticæ quibus finis proximus obtinetur sunt sacramenta, quæ vi intrinseca producenti gratiam prædita sunt, prædicatio, quæ fidem et mores populi christiani dirigit ad normam revelationis divinæ. Jam vero potestas ecclesiastica, prout sacramenta dispensat, dicitur *potestas ordinis*, prout operationes fidelium regit intuitu hujus sanctificationis, dicitur *potestas jurisdictionis*.

Potestatem jurisdictionis exercet sacer principatus ferendo leges, quarum objectum *formale*, seu finis intrinsecus, est proxime sanctificatio animarum, remote vita æterna, et objectum *materiale* duplex, nempe 1° dogma seu definitiones fidei, 2° disciplina seu moderatio actionum juxta fidem.

Dogma, juxta vim vocis, est veritas inconcussa; sed hæc vox, dum adhibetur ad veritates ordinis supernaturalis significandas, potest defini: Veritas certo a Deo revelata. Et hæc certitudo absoluta acquiritur per magisterium infallibile Ecclesiæ; unde dogma explicatius potest definitione declarari: *Veritas certe a Deo revelata, firmiterque credenda ab Ecclesia proposita*. Dogma illud est veritas speculativa vel practica: v. g. Deus est unus et trinus, Deus est colendus.

Disciplina, etymologico spectata, est norma agendi; sed prout est objectum legum ecclesiasticarum definiri potest: *praxis agendi secundum fidem*, nempe secundum dogma. Consistit ergo in determinatione relationis inter factum particulare, seu actionem humanam, et veritatem credendam.

Talis est igitur moderatio interna societatis religiosæ prout sumitur, non juridice et abstracte, sed historice et in concreto. Et hæc temperatio interna apprime respondet conceptui juridico societatis religiosæ quæ finem supernaturalem habeat. Etenim.

1° Finis supernaturalis expostulat media supernaturalia, qualia sunt sacramenta;

2° Idem finis non potest naturaliter cognosci, itaque supponit revelationem, et revelatio semel facta in tempore

non potest ab hominibus indubitate cognosci, sine interuentio in quem error nunquam cadat; igitur renuntiatio revelationis supernaturalis expostulat magisterium infallibile, quod ultimum finem sine erroris formidine semper ostendat, aliis verbis, regulam credendi viventem semperque agentem, quia homines quotidie salvari debent. Supremum et infallibile magister Ecclesiæ est summus Pontifex.

3° Non modo regi debet fides quoad finem ultimum, verum etiam media absque ulla deceptione ostendi debent et applicari. Ergo requiritur potestas docendi et potestas ordinis.

4° Actiones non modo internæ debent moderari intuitu finis ultimi, verum etiam operationes externæ dirigi debent efficaciter ad boni communis adptionem, quod potestatem disciplinarem requirit.

§ II. De externo Ecclesiæ statu.

I. De statu externo normali, seu ex ipsa rerum natura efflorescente.

208. — Jam ex dictis (201) constat Ecclesiam esse societatem a statu politico independentem: ejus finis est superior et nobilior; porro ex fine determinatur natura et relationes omnes ejusque societatis. Præterea Ecclesia est societas supernaturalis et immutabilis, dum societas civilis est naturalis et mutabilis; sed supernaturalis profecto non est obnoxium naturali, nec immutabile, mutabile.

Ex altera parte status politicus, *in suo ordine* rerum mere temporalium, remanet independentens ab Ecclesia, quando nihil agit contra ejus prerogativas et jura. Utriusque enim societatis est distincta origo: una est a Deo, ut auctore natura: altera vero immediate a Deo, ut auctore ordinis supernaturalis: distinctus etiam est finis, licet inter utrumque sit arcta conjunctio (201). Societas civilis facultatem habet a Deo, vi nature, efficiendi quidquid ad terrenam felicitatem sociorum confert, ac proinde jus merito sibi vindicat regendi negotia temporalia respectu finis temporalis, licet non sine ordinatione, saltem negativa, ad

bonum spirituale subditorum. At res temporales *sub respectu finis temporalis* sunt præter finem Ecclesiæ. Fundamentum enim facultatis exigendi aliquid a subditis situm est in necessario rei præceptæ nexu cum fine societatis (270). Itaque status politicus in suo ordine potest dici aliquo sensu independentes ab Ecclesiâ.

Veruntamen ordo rectus postulat ut bonorum temporalium prosecutio quodammodo non exsorbeat, ut ita dicam, felicitatem æternam; inde, si status politicus vellet actionem Ecclesiæ præpedire, et bona spiritualia submovere, ad se trahendo quidquid est temporale, id evidenter esset contra ordinem, qui decernit spiritualia bona bonis corporis legem dare. Ergo etsi societates, religiosa et civilis, in proprio ordine dici possint, independentes, tamen in materia mixta, status politicus Ecclesiæ cedere debet, seorsus jactura fieret boni infinite superioris in commodum boni infinite inferioris, seu temporalia et caduca bona spiritualibus et æternis anteponebantur. Inde generatim concludere possumus societatem civilem absolute loquendo subordinari Ecclesiæ (291).

299. — Sed, ut hæc primatia distinctius definiatur triplice animadvertenda est majoritatis ratio : 1° *primatia sine jurisdictione* in societatem inferiorem; 2° *cum jurisdictione*, plena et directa, ita ut societas inferior absolute et directe subsistat superiori, quæ proinde potest hæc inferiorem in rebus omnibus regere et ordinare; 3° *cum indirecta jurisdictione*, quod habetur quando societas superior nonnisi per accidens in inferiorem exercere potest suam potestatem, nempe dum propria conservationis et liberæ actionis necessitas id postulat. His prælatis, ad applicationem devenire oportet, incipiendo a jure absoluto et directo Ecclesiæ in omnes homines seorsim sumptos, ut postea relationes ipsarum societatum, ut sic, æquo pede stabilire possumus.

300. — Thesis I. *Ecclesiæ jus habet se propagandi per universum orbem, etiam reluctante civili potestate.*

Probat. 1° Ex generali jurisdictione, quam Christus Ecclesiæ contulit : id theologî probant.

2° Id etiam deducitur ex natura et essentiali officio

Ecclesiæ. Societas enim religiosa, quæ ex hypothese est una (293), debet omnes homines salvare, seu totius generis humani sanctificationi invigilare, ideoque ratione subiecti est universalissima; atqui evidenter competit societati superiori et independenti jus repetendi propria membra et libere communicandi vel suis omnibus subditis : omnes homines sunt virtualiter vel formaliter subditi Ecclesiæ, quia omnes ad salutem æternam sunt vocati, et nemo finem ultimum diversum habet ab illo quem prosequitur Ecclesiæ. Ergo Ecclesiæ jus inviolabile competit sese diffundendi in universum orbem.

301. — *Corollarium.* Ergo a fortiori jus habet sese constituendi in locis ubi sunt fideles; non potest enim se propagare nisi secundum suam immutabilem constitutionem, ideoque proprios subditos regit secundum hanc constitutionem quæ immutari nequit sive ab ipsa, sive ab aliis. Inde sese evolvere debet juxta propriam naturam.

De juriis ecclesiæ in societatem civilem ambitu.

302. — Nunc speciali modo quaerendum est quousque legitime protendi possint jura Ecclesiæ in societatem civilem. Triplex societatis civilis species respectu Ecclesiæ distinguenda est, nempe 1° societas civilis *infidelium*, 2° societas civilis *hæreticorum*, 3° societas civilis *catholicorum*. Probata utique generatim et veluti in abstracto primatia societatis religiose præ civili (294), speciali modo in præsens id definiendum est.

I. De his qui foris sunt, seu de infidelibus, Ecclesiæ non judicat (1), ideoque societas infidelium est penitus extra Ecclesiæ, et legibus pure ecclesiasticis non obstringitur, quæ unice respiciunt subditos; sed jus divinitus collatum certo Ecclesiæ competit convertendi infideles, ut constat ex dictis, seu bellum perpetuum indiciendi societati infideli, quæ religionem falsam profitetur. Potest perpetuo immittere sacros bellatores in dominium ejusque societatis infidelibus constantis; est ergo status belli perpetui, non autem pacificæ relationum; caritas Ecclesiæ infatigabili cura urget omnes infideles.

(1) 1 Cor. 5, 12.

II. Hæretici, absolute loquendo, subiciuntur jurisdictioni Ecclesiæ, quia, ut ait effatum juris : *Nemini frans et dolus patrocinari debet*; porro hæretici causa criminis sunt extorres ab Ecclesiâ. Diximus absolute loquendo : nam dantur quædam circumstantiæ in quibus exercitium jurisdictionis ecclesiasticæ gravissima gigneret Incommoda pro heterodoxis, et tunc Ecclesiæ quæ charitatem lædendo nequit, nolle censenda est suis legibus obstringere hæreticos.

III. Etiam quoad *societates fidelium*, valet generalis doctrina superius declarata (204); itaque in res temporales sub respectu finis temporalis consideratas, Ecclesiâ nullam auctoritatem directam habet, imo nec indirectam : quia aliquid, sub hæc præcisa ratione finis temporalis, nullum respectum habet ad finem Ecclesiæ; et ex præteritis hoc loco, inferre jure licet :

1° Quibus in rebus etiam temporalibus ratio finis spiritualis concurret, sive per se, sive per accidens, civilis societas Ecclesiæ cedere debet, quia media eodem modo inter se coordinari debent quam fines ad quos ordinantur.

2° Principes christiani religionem tueri debent, tum 1° quia sine morum probitate et sine religione, ipsa felicitas temporalis diu subsistere nequit; tum 2° quia felicitas temporalis, ut sit recta et ordinata, ad æternam referri debet : quilibet enim civis hanc duplicem felicitatem prosequitur, ideoque nequit priori tantum adherere, relicta altera. Itaque ordo postulat ut princeps catholicus ita felicitati temporali prospiciat ut tamen hæc ad æternam ordinetur sive positive sive saltem negative.

3° In exercitio hujus officii quoad religionem tuendam adstringuntur principes catholici (240); ipsi tamen judicia Ecclesiæ antevertere nequeunt, secus directam auctoritatem in res religiosas arripere conarentur, quæ nullo modo eis competit.

303. — THESIS. *Status politicus athenis esse nequit.*

Nota. Nonnulli legistæ putant statum politicum a religione esse plane separandum, etiam in societatibus christianis, ita ut indifferentem se omnino præbet in his quæ pertinent ad religionem. Hæc exitialis doctrina

atheismus legalis vocari solet, quia docet regimen societatis civilis debere ita se gerere ac si nulla esset revelatio supernaturalis, nullusque Deus.

Probatur 1. Resultat ut corollarium ex superius dictis tum de officio tuendi religionem quo obstringitur princeps christianus, tum (145) de cultu sociali qui debetur Deo; status politicus, ut sic, Deo subiectus est. Deinde sine religione tranquillitas socialis et pax, quæ est maxima pars felicitatis temporalis, diu consistere nequit. Solatis ab omni lego divina et morali conscientis, jam ad communia officia vitæ civilis et politicæ sustinenda remaneret sola vis materialis, quæ non sufficit, et cæteroque tyrannidem intolerabilem infert.

II. Constat quia ex *ipsa rerum natura* Ecclesiâ et status politici intime conjungi debent. Etenim non possunt rationabiliter *separari* societates quarum fines non sunt mutuo separati, et quarum iidem sunt subditi : etenim 1° fines ad invicem intrinsecus ordinati nequeunt per voluntatem alicujus potestatis humanæ aliter mutuo se habere, eodem pacto ac effici nequit ut circulus sit quadratus; 2° si iidem sunt subditi, nempe si iidem homines sunt socii utriusque societatis, certo effici nequit ut in iidem *civis* separaretur a *fidei*, seu idem homo a semetipso.

Atqui 1° finis societatis civilis est medium respectu finis Ecclesiæ : societatis enim civilis scopus est felicitas temporalis, quatenus est propria hominis; sed temporalis felicitas hominis ad finem ultimum, seu ad felicitatem æternam certo ordinari debet, non secus ac gressus viatoris ad metam ultimam itineris; 2° idem est subiectum utriusque societatis, ut per se patet.

Ergo separatio status politici ab Ecclesiâ est aliquid pugnans contra essentialem rerum ordinem. Qua de causa ait Becanus (1) : « Illud statuendum est contra politicos, reges et principes christianos non ita debere sua regna ac provincias administrare, ut omnem religionis et Ecclesiæ curam abiciant, tamquam nihil ad se pertinentem, et usurpent illud donatistarum : quid imperatori cum

(1) Duell. de primatu regio 1, 3, c. 8.

Ecclesia? quod tantopere reprehendit Augustinus lib. II. c. litt. Petit, c. 92. »

III. Ordo politicus et societas civilis non est independens a Deo; sed voluntas Dei absoluta est ut omnes homines veram religioni se subjiciant, cultu publico suum supremum Dominum et creatorem colant. Ergo voluntas Dei absoluta est ut ordo politicus veram religionem profiteatur, cultumque publicum supremo Domino omnium rerum reddat.

304. — *De libertate cultuum.* Ex thesi superioribus probata (collatis n°s 145-146) nonnulla erui possunt corollaria circa libertatem cultuum, ut aiunt, et libertatem conscientiarum.

1° Qui libertatem cultuum propugnaret tanquam *principium æquitatis naturalis*, Dei ipsius positive jubentis imperium manifeste recusaret: sicut enim religio vera ac supernaturaliter revelata est necessario una, ita cultus verus ac Deo gratus unus esse debet; cultus, quem Deus ipse ab omnibus exigit, non potest esse indifferens ad salutem: « Qui non est mecum, ait ipsa Sapientia æterna, contra me est. » Itaque doctrina de religionum indifferentia, quæ aufert omne discrimen erroris et veritatis, est omnino reprobanda.

Præterea, cum hic agatur de ordine rerum essentiali et immutabili, atque de absoluta Dei voluntate supernaturaliter manifestata, liquet sequentes propositiones falsas esse: 1^a « Ætate hac nostra non amplius expedit religionem catholicam haberi tanquam unicam status religionem, cæteris quibuscumque cultibus exclusis. »

2^a « Hinc laudabiliter in quibusdam catholici nominis regionibus lege cautum est, ut hominibus illuc immigrantibus liceat publicum proprii cujusque cultus exercitium habere (1). »

Ætate nostra, sicut omnibus ætatibus, status politicus non secus ac singuli homines, subjacet præceptis divinis, quæ ut vim habeant, non egent confirmatione principum et populorum. Deinde cultus falsus ac mendax est abso-

(1) Prop. 77, 78, damnata in syll. Encyclicæ. Quata cura annexo.

lute reprobatus a Deo, adeoque jus habet nullum ad liberum ac publicum exercitium.

2° Verumtamen, ex hac certissima doctrina non licet statim in *casu aliquo particulari*, contra aliquem austero nimis more concludere principem, qui libertatem cultuum permitteret; nam quandoque talia inveniuntur adjuncta, quæ obligationem etiam absolutam supremi imperantis tollunt, juxta statum principium: *ad impossibilia nemo tenetur*, quod etiam valet quando agitur de præcepto divino. Porro in presens agitur de lego divina, adeoque sola impossibilitas proprie dicta potest statum civilem eximere ab obligatione re et actibus obtemperandi huic legi: hinc libertas cultuum potest quandoque tolerari; rationem juris obtinere, pro falsis ac perversis religionibus, nunquam. Hæc ergo libertas omnium cultuum, ut status normalis ac legitimus propugnata, est absurditas in quantum ordinem rationis subvertit, et simul doctrina impia quatenus obedientiam erga Deum jubentem detrahit. Itaque status politicus tenetur veram religionem verumque cultum inquirere et servare, adeoque ab omni falso cultu se expedire.

305. — Ut paucissimis contrahamus totam hæc doctrinam, dicere oportet:

1° Libertatem cultuum a nemine posse asseverari tanquam principium æquitatis naturalis: « quæ est peior mors animæ, ait S. Augustinus, quam libertas erroris (1). »

2° Occurrere tamen posse quædam adjuncta in quibus potestas suprema politica non teneretur prohibere falsos cultus: propter ingentia pericula, seu moralem impossibilitatem leges vigentes immutandi, libertatem cultuum adhuc existentem relinquere posset, dummodo veram religionis exercitium sit reapse liberum.

3° Inde liquet æquivocam esse distinctionem a nonnullis recentioribus inventam inter *ius et factum*, ac si de jure, seu, ut illi interpretantur, in solo *ordine abstracto* et theoretico, libertas illa esset contra jus, dum in ordine concreto et in praxi esset indiscriminatim res omnibus reipublicæ gubernatoribus licita. Nemo enim non videt

(1) Ep. 66.

quam pugnans sit hæc doctrina, per quam quisque teneretur talia principia practica theoretice affirmare, quæ in praxi pro libito posset missa facere : docent ergo catholici liberales id esse simpliciter theoretice verum quod est simpliciter practice falsum, id esse absolute ac intrinsece illicitum quod tamen practice et in ordine executionis est universim licitum.

Itaque hic opus est distinctione : si de *facto particulari* ageretur, nempe de statu hujus vel illius nationis, gravioribus impedimentis irretite, licita esse posset lex aliqua libertatem cultuum tolerans, *conc.* ; si ageretur de *facto generatim sumpto* seu de ordine practico universim accepto, certo debemus negare libertatem cultuum rem licitam esse ; nam hæc hypothesis in ipsum jus recidit, et negat potestatem vel voluntatem Dei societatis politiciæ, ut sic, imponendi obligationem religioni veræ parendi.

Ad conclusionem effugiendam adversarii aliqui catholici objiciunt : Potestas politica non est iudex controversiarum fidei. Ergo se immiscere nequit rebus fidei et religionis. Sed facilis est confutatio hujus difficultatis : Itaque respondeo, *Conc.* antecedens *disting.* consequens : Nequit se immiscere... ut iudex definiens quid sit credendum vel agendum. *Conc.* Non tenetur se subjicere, sicut singuli homines privatim sumpti, vero cultui et rebus fidei, juxta Christi præceptum : « Qui non crediderit, condemnabitur. » *Neg.* Potestas ergo politica veram religionem *simpliciter profertur*, sub ductu et magisterio Ecclesie, et sic praxi et exemplo jam damnat falsas religiones. Qui affirmaret potestatem politicam non teneri ad veram religionem inquirendam et agnoscendam, quia id peragere nequeat, a fortiori affirmaret id impossibile esse singulis hominibus (154). Qui etiam affirmaret potestatem politicam non ligari præceptis Ecclesie, eo ipso negaret statum politicum Deo ipsi Ecclesiam constituentis subordinatum esse.

306. — II. *De libertate conscientie.* 1° Ex dictis consequitur libertatem conscientie, prout a modernis libertinis accipitur, esse in manifesta oppositione cum lege divina. Per libertatem enim conscientie intelligunt facultatem qua homo quilibet fruere libere profectendi in

ordine externo et publico suam fidem, ac quovis cultu suam in Deum religionem manifestandi (1).

Sed ut a nomine incipiam, nemo non videt quantum sit æquivoca et falsa ipsa hæc appellatio. Per libertatem enim conscientie intelligunt immunitatem a qualibet coactione in ordine externo et publico, quoad res religiosas ; conscientie ergo nomine directo veniunt operationes externæ et corporeæ. Si autem vocabulum ipsos actus conscientie designat, hæc nominis impositio certo non fit nisi *indirecte et per accidens*, scilicet ope relationis actuum exteriorum cum internis animi motibus, qui coactionem pati nequeunt. Ergo appellatio rem nominatam aut nullo modo aut non nisi *indirecte et per accidens* reipsa designat.

Sed vocis æquivocatione abutuntur adversarii ad considerandos per *modum unius* internos et externos actus, et ad tribuendum actibus externis et publicis omnes dotes operationum mere interiorum ac spiritualium : inde emergit confusio libertatis internæ et psychologice cum libertatis exercitio in ordine externo et publico (2).

Sed tota hæc doctrina, generatim spectata, ut postulatam necessarium manifesto supponit 1° omnes religiones esse æque veras, et veritatem absolutam nullatenus existere, necnon Deum nullo *determinato* modo ab hominibus coli velle ; 2° modum divinitus institutum fuisse magisterium in ordine externo ad regendum fidem et mores ; 3° fidem nihil aliud esse quam *sinceritatem* subjectivam existimationum seu opinionum, que alicui realitati externæ seu veritati objective respondere non obstringerentur ; quorum omnium falsitas constat ex hæctenus probatis.

II° Argumenta quibus hanc libertatem tueri conantur etiam nonnulli politici, corde et voluntate catholici, putidas redolent æquivocationes : 1° cultus externus debet respondere internis ejusque cogitationibus, seu cultui interno. Resp. *disting.* si istæ cogitationes sunt rectæ, seu ille cultus internus est verus, ac sincera illa forma a Deo omnibus imposita, *conc.*, secus, *neg.* : nam ordinem

(1) Jules Simon, *La liberté de conscience*.

(2) Vid. *Principes de S.*

publicum ac communem agendi rationem, veritati perfecte consentaneam, nemini turbare profecto licet ea sola ratione innixus quod ipse distorte cogitare velit. Præterea Deus non dedit omnibus facultatem sibi ab arbitrio condendi cultum, sed omnibus imposuit officium amplectendi formam religiosam divinitus præscriptam (154). Ratio ergo adversariorum procedit a doctrina *puri rationalismi*.

2º Non licet, inquit, vim inferre conscientie ejuscumque hominis, que est sacrarium intemperandum, siquidem id omne quod est contra conscientiam, peccatum est. *Resp.* Et de facto nullus homo unquam potuit vim inferre conscientie proprie dictæ, seu cuidam operationi internæ, *conc.*; nemo potest impedire quin conscientia erronea libere erumpat in actus externos et publicos falsis cogitationibus ac perversis dogmatibus consentaneis, imo nullus potest conscientiam erroneam ad veritatis tramitem reducere, *neg.* Certo potestas publica potest impedire actus externos et publicos qui bono communi offendant, et ad rectam legum divinarum et humanarum executionem devios cogere. Præterea æquitate profecto non violat auctoritas dum bono alicujus hominis prospiciat, illum acuendo et quadamtenus adigendo ad conscientiam erroneam deponendam, aut saltem impediendo quin actibus repetitis et publicis illi callum obducatur, et præsertim alios cives ad pravum suum errorem trahat. Generatim ergo sufficit animadvertere solam conscientiam rectam per se regulam morum subjectivam esse, non autem conscientiam erroneam, licet ingenuam (132), seu quancunque subjectivam persuasionem.

3º Actus fidei theologice est actus liber. Ergo nemo potest impedire professionem fidei seu persuasionis internæ circa res fidei. *Dist. Aut.* : actus fidei est *physice* liber, tum quoad exercitium, tum quoad specificationem, seu ad illum eliciendum concurret voluntas libera, *conc.* : et id verum est sive agatur de vero ac proprie dicto actu fidei, sive de falso seu apparenti tantum. Est actus liber in hoc sensu quod actus subjectivus *licite* possit cum regula objectiva fidei indifferenter consonare vel ab ipsa digredi, *neg.* Itaque actus internus fidei qui elicitur a

catholico, et actus assensionis internæ alicui perverso dogmati, quem elicit hereticus, sunt actus *physice* liberi, ideo quia procedunt a libera voluntate : et nulla potestas humana potest *physice* hos actus internos impedire. Sed hi actus non sunt ambo liberi in hoc sensu quod sint æque *liciti* ac honesti. Itaque nulla potestas licite impedire potest externam manifestationem veræ fidei; sed legitime et laudabiliter impediret externam professionem perversæ doctrinæ. In primo casu Deus ipse jubet hanc manifestationem, et in secundo prohibet quemlibet actum externum, imo et internum.

Præterea etiam transmissio antecedente, consequens negare jure possemus, quia ex antecedente non fluit : actus enim fidei est actus internus, ab intellectu elicitus, et quidem per actum positivum voluntatis moto; porro professio externa, de qua agitur, connexionem necessariam non habet cum ejusmodi actu interno.

Hic etiam animadvertemus actus omnes publicos esse quodammodo sociales, seu non ita esse proprios singulorum, qui eosdem eliciant, ut alia membra societatis non afficiant. Omnibus quotidiana experientia exploratum est non modo actionem honestam ad bonum impellere videntes, sed et turpem ad mores aliorum corrumpendos plus minusve conducere : homines exemplo moveri solent. Itaque quisque jure potest remotionem scandalli, quod omnibus nocet, nempe bono communi adversatur, poscere, ac proinde professionis externæ cultus falsi et perversi prohibitionem petere.

Inde in syllabo superius laudato, damnata fuit hæc propositio : « Eum vero falsum est civibus cujusque cultus libertatem itemque plenam potestatem omnibus attributam quasi libet opiniones cogitationesque palam publiceque manifestandi conducere ad populorum mores animosque facilius corrumpendos, ad indifferentsissimi pestem propagandam. » (Prop. 79.)

II. De stata externo pactionibus, seu, ut aiunt, concordatis, stabilitis.

307. — Hactenus ex ipsa natura Ecclesie et societatis civilis, mutans inter utramque societatem relationes de-

terminavimus, seu statum externum societatis religiosæ ostendimus. Sed nemini dubium est quin limites alicujus potestatis dilatari vel contrahi possint, saltem quoad exercitium, ex aliquibus factis; porro principes non raro Ecclesie exercitium jurium quæ illi divinitus donata sunt, non reliquerunt, licet non semper ex odio fidei, sed quandoque ex zelotypia auctoritatis. Inde status belli, cui mederi non potuit potestas ecclesiastica, nisi per quasdam conventiones, seu publica fœdera, quæ *concordata* appellari solent.

Ecclesia enim maluit principibus delegare exercitium quorundam jurium ecclesiasticorum, quam sinero ut ipsi proprio motu ac violenter ea sibi vindicarent, ac injuste detinerent, seu principes maluit habere tanquam administratos quam ut hostes. Ergo concordata non sunt absolute, sed tantum hypotheticæ, necessitatis in Ecclesia.

308. — I. *De natura concordatorum.* Causam occasionalem concordatorum superius assignavimus, quæ in pravis opinionibus ac doctrinis auctoritatis ecclesiasticæ contrariis conatibusque istis placitis consentaneis reponi debet. Itaque *occasio* est negatio jurium Ecclesie et ambitio potestatis politicæ; *finis*, utilitas quædam relativa Ecclesie, in suorum jurium possessione perturbata, ex pacto obventura.

309. — THESIS I. *Concordata plerumque non sunt pacta synallagmatica.*

Nota. Diximus *plerumque*, quia fieri potest ut societas civilis rem aliquam temporalem et sibi propriam ad Ecclesiam transferat; tunc haberetur ratione materiæ verus ac proprie dictus contractus bilateralis.

Probat. 1° Ex natura *objecti* seu *materiæ* hujus contractus: plerumque agitur de rebus ad Ecclesiam proprio et originario jure pertinentibus; exercitium quorundam jurium sibi societati ecclesiasticæ per se competentium cedit supremus Pontifex potestati civili, quæ sepiuscule hæc jura jam invaserat, et contra fas retinebat. Atqui contractus bilateralis non habetur nisi sit ex utraque parte datum et acceptum. Ergo, cum unice agatur de

temperamento exercitii jurium soli Ecclesie competentium, fit ut contractus non possit esse bilateralis.

Res spirituales, vel spiritualibus adnexæ, ordinariæ et regulariter constituunt materiam concordatorum; atqui hæc materia, quæ alias cum rebus mere temporalibus sine simoniæ labe non posset commutari, ad Ecclesiam unice spectat. Ergo concordata non sunt pacta synallagmatica.

Probat. 2° Ex *qualitate* contrahentium: fœdera synallagmatica proprie dicta non possunt iniri nisi inter societates æquales et ab invicem independentes: si enim ageretur, v. gr., de societatibus quarum una foret alteri naturaliter subordinata, certo pactum de mutuis utriusque juribus generatim non esset æquale: societas superior de suo daret, inferior nihil præstans aliquid acciperet. Atqui societas religiosa ac supernaturalis et societas civilis non sunt societates prorsus æquales et ab invicem independentes, si quidem status civilis religioni subest. Ergo, nisi forte ageretur de objecto omni ex parte proprio societatis civilis, respectu cujus haberetur ut societas independentis, concordata non sunt contractus bilaterales.

310. — *Corollarium.* Ergo concordata ordinariæ et regulariter *privilegiis* adnumeranda sunt, et eorum causa efficiens est materna Ecclesie pietas et sollicitudo, quæ medium compositionis in temperamento exercitii jurium sibi competentium quæsivit.

Itaque possunt definiri concordata: *Solemnes pactiones de limitibus utriusque potestatis, inter Pontificem maximum et sæculi principes editæ pro moderamine status disciplinæ peculiarium ecclesiarum alicujus regni vel nationis, ad pacem reparandam et servandam inter sacerdotium et imperium.*

311. — THESIS II. *Ad concordata rite valideque inveniunda requiritur materia licita.*

Nota. Per materiam licitam, hic intelligimus eam cujus liberam dispositionem habent paciscentes.

Probat. Nemo potest pacisci de juribus non propriis, aut in se inalienabilibus: contractus in quo quis traderet rem inalienabilem, importaret alienationem rei inaliena-

bilis, quod manifeste repugnat. Atqui, potestas ecclesiastica quibusdam fruitur iuribus quorum exercitium ipsi soli competit, et que proinde alienari nequeunt, sive in se, sive quoad exercitium. Si enim objectum concordati adversaretur alicui vero proprieque dicto officio essentiali quo contrahentes acta tenerentur, nimirum si hæc materia actu conjungeretur cum vera proprieque dicta obligatione, tunc de hac re paciscens esset reus violati officii, seu *juris superioris imperantis* a quo imponitur illud officium. In hoc casu. Romanus Pontifex jus ipsius Christi jubentis violaret. Ergo, etiam ad hæc solemnia fœdera, non secus ac ad contractus inter privatos homines, requiritur materia licita.

312. — *Scholium.* S. Pius V negavit se posse principibus perpetuo concedere facultatem admittendi vel rejiciendi constitutiones apostolicas, licet mere disciplinares, seu *jus placiti regii*. Sine rectæ fidei et perfectionum morum dispendio hæc facultas, absolute et tanquam jus coronæ regiæ, concedi non posset. Hæc enim concessio aliquam importat abdicationem potestatis legislativæ et gubernatoriæ, quæ, juxta Dei decreta, est in se suprema et inalienabilis.

313. — II. *De valore et rescissione concordatorum.*
1º Valor concordati *immediatus* est valor pacti seu contractus; concordatum enim ad genus contractuum pertinet, et personæ publicæ quæ paciscuntur, expresse volunt quod pactum initum etiam a successoribus sancto servetur. Itaque ex concordato *enascuntur obligationes* ex parte utriusque contrahentis, nempe Romani Pontificis ex una parte, et principis secularis ex altera; inde etiam Papa, sin minus ex justitiâ, saltem ex fide promissa, tenetur servare omnia quæ in concordato illo determinata sunt. Mutua ergo contrahentium obligatio est effectus primarius concordatorum.

Effectus *mediatus* concordati est ut *legem* faciat pro omnibus ecclesiis particularibus nationis vel regni pro quibus pactum initum est. Contrahentes enim sunt publicæ personæ quæ nomine societatum contrahunt; inde pactio societates illas ligat, seu est lex: sortitur omnes effectus legis ecclesiasticæ et legis civilis. Et, sub hoc

respectu spectata, concordata speciali etiam modo interpretanda sunt.

2º Sequitur quod concordata, pro immediato effectu spectata, sicut ceteri contractus, rescindi nequeunt, nisi vel mutuo consensu, vel ex eo quod materia evadit impossibilis, aut nociva, vel denique legitimo judicio, quando occurrit causa gravis extraordinaria, ob quam aliud postulat bonum commune Ecclesiæ.

a) Rescissio conventionum inter duas societates initarum potest evidenter mutua voluntate contrahentium fieri, non secus ac contractus inter privatos.

b) Si materia fit moraliter vel physice impossibilis, fœdera inter societates etiam dissolvuntur sicut contractus inter privatos: materia hic dicitur moraliter impossibilis quando coordinari amplius nequit ad utilitatem sive status, sive Ecclesiæ, quam legislator, tum ecclesiasticus tum politicus, ex officio et ex justitiâ promovere tenetur. Princeps politicus rescissionem petit, quando agit de politica utilitate cujus est legitimus iudex; et summus Pontifex, si de utilitate Ecclesiæ sermo sit. Tamen, cum utilitas civilis subordinetur utilitati Ecclesiæ, fit quod princeps politicus non possit iudicium decisivum ferre de impossibilitate materie, nisi prius ostendat potestati ecclesiasticæ hoc minime nocere utilitati Ecclesiæ; nequit enim societas civilis aliquod commodum Ecclesiæ in rem suam convertere, seu pro jure suo spoliis Ecclesiæ suas opes augere; et damnum societati religiose inferri non potest, ut inde societas civilis aliquod emolumentum laeretur. Sed absolute loquendo materia non potest fieri impossibilis vel societati civili nociva, si remanet illi societati religiose.

c) Concordata rescindi possunt legitimo judicio quando occurrit causa gravis extraordinaria; sed summus Pontifex solus de plenitudine potestatis suæ judicialiter contravenire potest concordatis.

Solum Papam posse tale iudicium ferre constat quia, ut jam innuimus, societas civilis, si quid Ecclesiæ concessit, non potest illud ab arbitrio vel interpretando restringere vel judicando revocare. Concessa enim Ecclesiæ, fini spi-

rituali addicta sunt, circa quem societas civilis nullam habet potestatem; sunt materia fori ecclesiastici.

Deinde quod iudicium rescissorium ferri possit, minime dubium est, nam si concordatum non sit ratione materiæ contractus vere synallagmaticus, sed verum *privilegium*, Ecclesie evidenter potest illud revocare, præsertim si ratio sui finis, hoc est, salutis æternæ hoc exigit. Potest enim contingere ut tractu temporis res eo deveniat ut mutatis circumstantiis pactum servari nequeat sine dispendio salutis æternæ, ac proinde sine peccato. Tunc bonum publicum poscit ut supremus iudex ecclesiasticus tollat illud pactum, quod difficultatem affert consecutioni finis illius ad quem primum iter suis subditis preparare debet. Quas ob causas supremus rector Ecclesie rescindere potest et debet illud concordatum.

Præterea in illis privilegiis, Ecclesia habet rationem principis, societas civilis personæ subditæ (1).

Tamen, propter fidelitatem promissam, decet ut mutuo contrahentium consensu rem componere curet. Si ceptum inane evadat, potest Pontifex ex plenitudine potestatis suæ sententiam declaratoriam rescissionis ferre: in casu, quo materia fieret absolute illicita, contractus proprie dicti seu pacta omnia vi sua deficient; deinde si occurrat causa extraordinaria, præterquam quod consensus non videtur datus pro tali casu.

2º Si ageretur de *rebus temporalibus*, a quibus ante consummationem contractus, ratio spiritualis, iisdem annexa ab ipsa Ecclesia, legitime separata fuerit, Ecclesia non deberet sine consensu alius partis contrahentis concordata revocare. Ratio hujus limitationis hæc est: « In iis rebus, a quibus ratio spiritualis separata est omnino, deficit fundamentum principatus Ecclesiæ in societatem civilem (2). »

314. — An concordatis per contrariam consuetudinem vel præscriptionem derogari possit? Multi negant, tam quia generatim consuetudo reservationibus apostolicis derogare non potest, tum quia jus publicæ utilitatis et

(1) Schmalzgruber, Jus eccl. tit. de Prob. n. 271, 273.

(2) R. P. Tarquini, Jus eccl. publ. c. 2, art. 5.

unionis quæsitum in concordatis non potest ullis subditorum factis immutari, tum denique quia consensum denegare videtur Papa. Tamen alii probabiliter affirmant, tum quia idem dicendum est de concordatis quam de legibus ecclesiasticis a S. P. latis, tum quia rationes allatæ non sunt absolute et universales.

ARTICULUS II.

De potestate ecclesiastico.

315. — Ecclesia est societas perfecta et supernaturalis: quatenus societas perfecta ex hominibus compaginata, aliquid commune retinet cum aliis societatibus; quatenus vero supernaturalis, aliquid proprium sortita est ex positiva voluntate divini institutoris. Inde potestati ecclesiasticæ competunt non modo jura essentialia cujuscumque potestatis supremæ, verum etiam jura specialia et nulli alii potestati competentia.

Sed potestas in abstracto spectata est aliquis complexus jurum, ideoque propter potestatis ecclesiasticæ singulares prerogativas, specialis instituenda est de ipsa disputatio: communibus enim et specialibus ornatur dotibus. Porro, si hæc potestatem in concreto consideramus, videmus Christum duos instituisse voluisse gradus auctoritatis in Ecclesia: alterum quidem supremum et independentem, alterum vero dependentem, seu priori obnoxium. Itaque agemus 1º de œconomia supremæ auctoritatis religiosa; 2º de œconomia inferioris auctoritatis a Christo institutæ; denique 3º, et per modum illationis, de forma regiminis Ecclesiæ.

Nota. In præsentî tractatione juris naturalis agendum foret de iis tantum quæ sunt ordinis naturalis; sed quia de facto seu in ordine historico non habetur societas religiosa pure naturalis, fit ut de vera societate religiosa, prout existit, disputare oporteat, directe quidem quoad illa quæ ipsa ratio naturalis demonstrat, indirecte tantum de principiis supernaturalibus, et prout hæc principia sunt scitu necessaria ad pleniorẽ intelligentiam eorum quæ pertinent ad jus naturale. His præmonitis propositum aggredimur.

§ I. — De œconomia supremæ auctoritatis in Ecclesia.

316. — I. Theologi probant 1º Petrum accepisse a Christo supremam potestatem in universa Ecclesia, et Romanos Pontifices, Petri successores, eundem primatum vi hujus successione sortiri.

2º Evidentibus etiam argumentis ostendunt totum collegium apostolicum, duci Petro conjunctum, a Christo quondam etiam, non omnino priori absimilem accepisse potestatem (1). An potestas illa huic collegio, mediante Petro et non immediate mandetur, disputarunt theologi tantum; porro ad nos non spectat questiones theologicas instituere: principia revelata, ex quibus logice nostras conclusiones eruiamus unice referre volumus, ut magis fulgeat mirabilis harmonia constitutionis supernaturalis Ecclesiæ cum sana ratione et jure naturali.

Itaque Christus supremum auctoritatis gradum contulit uni personæ singulari et physica, nempe soli Petro, non ita tamen ut hæc suprema auctoritas non possit aliquando suo per accidens exerceri a toto collegio apostolico, ipsi Petro unito, seu ab aliqua persona morali in debitis conditionibus constituta; hujus personæ pars essentialis erit Petrus, sine quo illa non esset illud ipsum subjectum cui Christus universalem contulit potestatem. Inveniri nequeunt in quolibet regimine politico vestigia talis constitutionis supremæ potestatis, quæ imaginem aliquam refert sanctissimæ Trinitatis: potestas enim est unica et indivisibilis, sed exercetur modo perpetuo et permanenti a Petro ejusque successoribus; extraordinarie et transenti modo a toto collegio apostolico, sub duce Petro (2), seu a Petro cum collegio episcopali.

II. Ex hac notione supremæ potestatis, clare apparet conflictus inter summum Pontificem et concilium esse impossibiles: semper enim valet adagium: Ubi Petrus, ibi suprema potestas ecclesiastica. Romanus pontifex omnes actus supremæ potestatis cedere potest sine corpore episcopali, et corpus episcopale nullum actum su-

(1) Matth. xviii, 8; Joann. xx, 21.

(2) Vide inst. Jur. can. in colleg. s. Apol.

premæ jurisdictionis exercere valet sine romano Pontifice. Hæc omnia sunt ordinis supernaturalis seu pertinent ad positivæ Christi institutiones. Sed

317. — Suprema hæc potestas, ea sola ratione quod sit *suprema* in aliqua societate perfecta, dictante jure naturali, exigere potest ab omnibus subditis ea quæ sunt necessaria ad finem plane consequendum: inde est *legifera et executiva*, inde *judiciaria* et etiam *coactiva*, adhibendo non modo penas spirituales, verum etiam temporales et corporales, quando necessariae sunt: societas ecclesiastica non constat puris spiritibus, sed hominibus qui contumaces et rebelles esse possunt. Origo ponarum est necessitas tutelæ ordinis socialis; finis eorumdem, conservatio ejusdem ordinis: ergo extensio penarum a necessitate lege tantum mesuratur.

Hæc potestas speciali titulo seu divinitus insignita fuit prerogativis admodum singularibus: *inerrantia* in fide et *indefectibilitas* in charitate, ita ut constitutor *testis* plane authenticus mandatorum divinarum, seu divinæ revelationis, *judex infallibilis* omnium dubiorum circa res a Deo revelatas, seu omnes prorsus Dei voluntates respectu universi populi fidelis, *magistra* tutissima viam docens quæ ad patriam celestem ducit.

At sicut Ecclesia est societas visibilis, et mediis sensibilibus ac bonis temporalibus indiget ad suum finem obtinendum, ita supremo principi hujus societatis mediis etiam temporalibus opus est. Qua de causa:

318. — THESIS. *Juxta ordinariam Providentiæ legem civilis principatus est Pontifici Romano seu summo Præsuli societatis religiose omnino universalis, necessarius ad exercitium suæ potestatis spiritualis.*

Nota. Hic agitur de stata normali et pacifico Ecclesiæ, atque de conditione necessaria in presenti societatis humanæ ratione. In prioribus Ecclesiæ sæculis, Pontifices in cryptis delitescerent, vel carceribus detenti, certo non habebant civilem principatum, et Christus providentia speciali, planeque supernaturali, Ecclesiæ suæ salutem prospiciebat.

Probatur 1º Romanus Pontifex, ut pastor et rector